

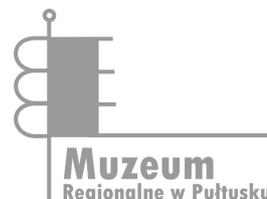

Jezuici w Pułtusku i ich dziedzictwo

Wystawa prezentowana w kościele
pw. św. św. Piotra i Pawła w dniach
16.09-23.10.2016 r.

Organizatorzy wystawy:

**Burmistrz Miasta Pułusk
Muzeum Regionalne w Pułtusku
Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku**

HISTORIA ZAKONU JEZUITÓW

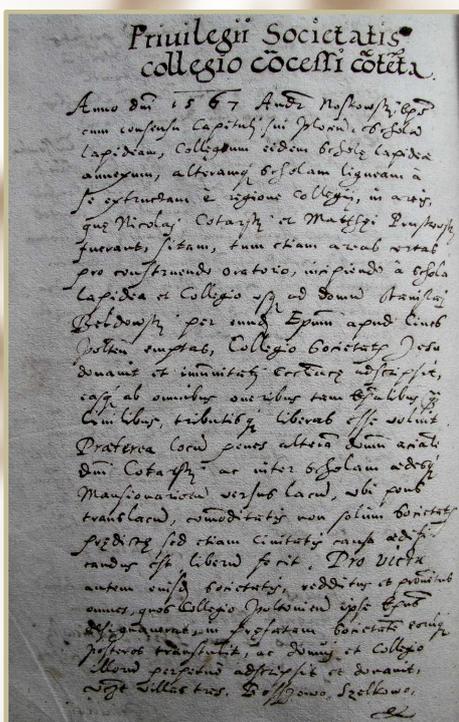
Portret Ignaceo Loyoli z XVI w. Źródło: Wikimedia Commons

Herb zakonu jezuitów.
Źródło: Wikimedia Commons

Towarzystwo Jezusowe zostało założone przez św. Ignaceo Loyolę (1491-1556). Był on baskijskim szlachcicem bywałym na arystokratycznych dworach Hiszpanii. Swoje duchowe odrodzenie przeżył w czasie leczenia ran po bitwie. Wówczas w jaskini w pobliżu Manresy sam odbył pierwsze ćwiczenia duchowe. W 1534 r. z grupą towarzyszy złożył śluby czystości, ubóstwa i pielgrzymki do Jerozolimy. Gdyby jednak pielgrzymka okazała się niemożliwa, grupa miała oddać się do dyspozycji papieża. Tak też się stało, gdyż toczące się wojny uniemożliwiły podróż do Ziemi Świętej.

W 1540 r. papież Paweł III zatwierdził na piśmie pierwszą wersję Konstytucji Instytutu. Jezuici zajmowali się pracą apostołską i misyjną, tworzyli szkoły, które były bezpłatne i słynęły z wysokiego poziomu nauczania.

Widok Braniewa na miedziorycie z 1684 r. Po prawej stronie kolegium jezuitckie. Źródło: Wikimedia Commons

W Polsce pierwsi jezuita pojawili się w 1564 r. W 1565 r. otworzyli kolegium w pofranciszkańskim klasztorze w Braniewie. Widząc potrzebę utrzymania i rozwoju kolegium jezuita rozpoczęli poszukiwania dogodniejszego miejsca na otwarcie nowej placówki. Wtedy pojawił się biskup płocki Andrzej Noskowski, który zaproponował, by miejscem tym był Pułtusk.

Pierwsza strona przywileju biskupa Andrzeja Noskowskiego dla jezuitów dotyczącego założenia kolegium w Pułtusk. Zbiory Archiwum Diecezjalnego w Płocku. Zdjęcie: R. Lolo

FUNDATOR KOLEGIUM JEZUICKIEGO W PUŁTUSKU

BISKUP ANDRZEJ NOSKOWSKI HERBU ŁADA (1492-1567)

Portret biskupa Andrzeja Noskowskiego.
Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku.
Zdjęcie: O. Chelstowska

Pochodził ze średniozamożnej rodziny szlacheckiej z Noskowa w ziemi zakroczymskiej. Studiował na Akademii Krakowskiej. Był pisarzem w kancelarii książęcej, następnie proboszczem w Wąsoczy aż w 1531 r. został kanonikiem płockim. Po 3 latach otrzymał nadliczbową kanonię pułtuską. W 1546 r., dzięki poparciu królowej Bony, został biskupem płockim.

W 1558 r. powołał w Krakowie Bursę Filozofów przeznaczoną dla ok. 40 studentów z Mazowsza, którzy mieli zapewnione wyżywienie i utrzymanie. W zamian za to po ukończeniu nauki byli zobowiązani przez co najmniej 2 lata pracować dla diecezji płockiej.

Noskowski jako biskup katolicki walczył z reformacją, jako Mazowszanin dbał o rozwój swojej diecezji. W Pułtusku przebudował kolegiatę w stylu renesansowym, w której wznosił kaplicę grobową dla siebie, wzorowaną na kaplicy zygmuntońskiej w katedrze wawelskiej, rozbudował zamek, odrestaurował kościół p. w. Najświętszej Panny Marii ze szpitalem dla ubogich, wspierał niezamożnych rzemieślników. Jednak przede wszystkim poświęcił się rozwojowi oświaty.

W 1555 r. założył szkołę w Pułtusku w murowanym budynku, opierającym się jedną ścianą o mur miejski, tuż obok bramy wjazdowej do miasta. Sprowadził nauczycieli z Krakowa i 16 września 1555 r. rozpoczęły się zajęcia.

Po 5 latach wzniesiono drugi budynek. Jednak nauczyciele niezadowoleni z warunków opuścili szkołę, a inni nie chcieli ich zastąpić. W związku z tym biskup Noskowski rozpoczął starania o sprowadzenie jezuitów.

Sklepienie kaplicy grobowej biskupa Andrzeja Noskowskiego w pułtuskiej kolegiacie.
Zdjęcie: M. Żebrowska

Pierwsi zakonnicy przybyli do Pułtuska w listopadzie 1565 r. Podpisanie dokumentu fundacyjnego i przekazanie budynków szkoły nastąpiło 1 stycznia 1566 r.

Pomnik biskupa Andrzeja Noskowskiego przed jego kaplicą grobową w kolegiacie pw. Zwiastowania N. P. Marii w Pułtusku.
Zdjęcie: A. Popowicz

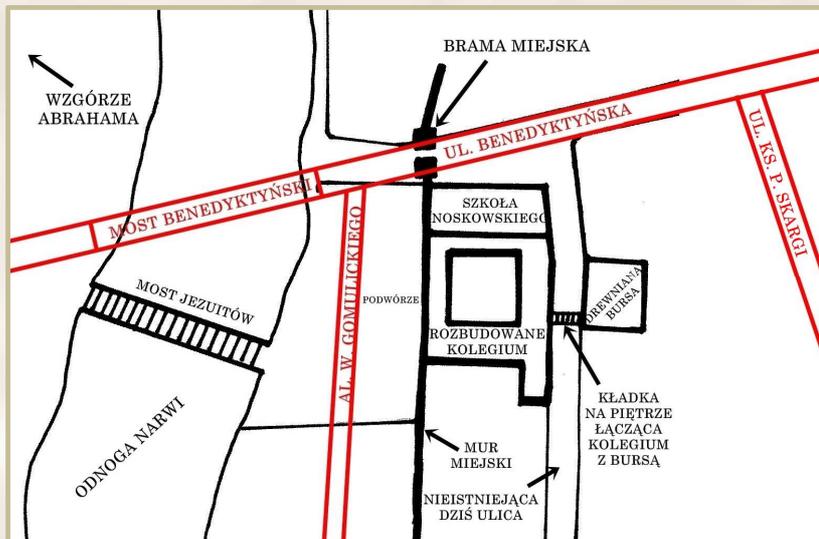

Nagrobek biskupa Andrzeja Noskowskiego w pułtuskiej kolegiacie.
Zdjęcie: M. Żebrowska

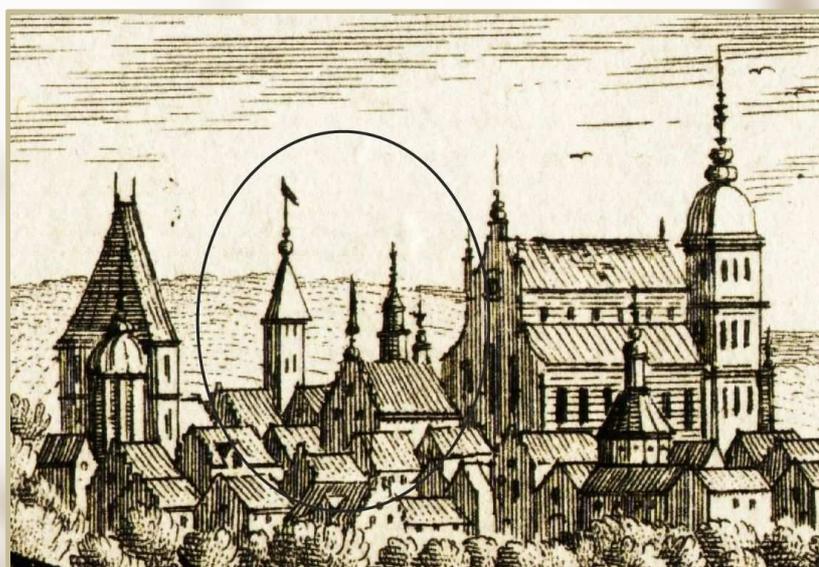
HISTORIA KOLEGIUM JEZUICKIEGO (1)

Plan sytuacyjny kolegium w XVI w. Na czerwono zaznaczono współczesny układ ulic. Rys. M. Żebrowska na podstawie: J. Paszenda, *Budowle jezuickie w Polsce XVI-XVIII w.*, t. 2, Kraków 2000

W 1568 r. kolegium miało około 400 uczniów. W 1571 r. powołano tzw. seminarium nostrorum, które przygotowywało jezuitów do nauczania. Była to pierwsza instytucja w dziejach polskiej edukacji kształcąca kadry pedagogiczne. Działała do 1593 r.

Kościół pw. Świętej Trójcy został konsekrowany 21 października 1584 r. Z tej okazji królowa Anna Jagiellonka podarowała jezuitom relikwię głowy św. Władysława, króla węgierskiego.

Budynki kolegium i kościoła pw. Świętej Trójcy na rycinie z 1657 r. Miedzioryt Erica Dahlberga wyd. w 1696 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

W 1592 r. liczba uczniów przekroczyła 600. W 1592 r. zaczęto prowadzić wykłady z teologii moralnej, polemicznej i Pisma Świętego dla kleryków jezuickich, a w 1595 r. otwarto studia filozoficzne. Oznaczało to podniesienie szkoły do rangi wyższej uczelni.

Otwarcie kolegium odbyło się 20 czerwca 1566 r. Była to druga na ziemiach polskich szkoła jezuicka.

Szybko zaczęto rozbudowywać kolegium. Powstawały nowe budynki. W czerwcu 1567 r. rozpoczęła się budowa kościoła pw. Świętej Trójcy. Jezuici nabyli również folwark Podgórze na Wzgórzu Abrahama. Tam w latach 70-tych XVI w. wydrążyli podziemne korytarze służące jako pomieszczenia magazynowe.

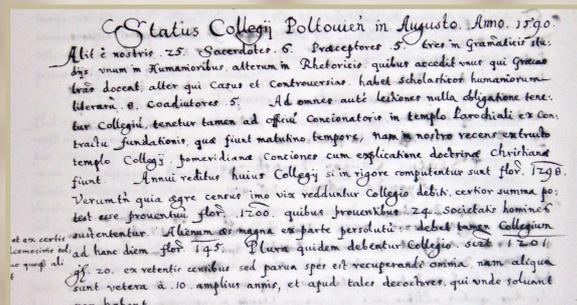

Wejście do piwnic jezuickich. Zdjęcie: M. Żebrowska

Jakub Wujek, 12 października 1569 roku:

Liczba studentów, jeśli zwrócić uwagę na wielkość tego miasta, nie może być większa. Liczni ze względu na brak i niewygodę stancji, zdaje się nie mogą tu mieszkać.

J. Szczepański, Kolegium Jezuickie w Pułtusku (1566-1772), w: *Dzieje Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusku*, red. D. Ciok, A. Kociszewski, J. Szczepański, Ciechanów – Pułtusk 1991, s. 29

Stan finansowy kolegium w sierpniu 1590 r. Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie. Zdjęcie: R. Lolo

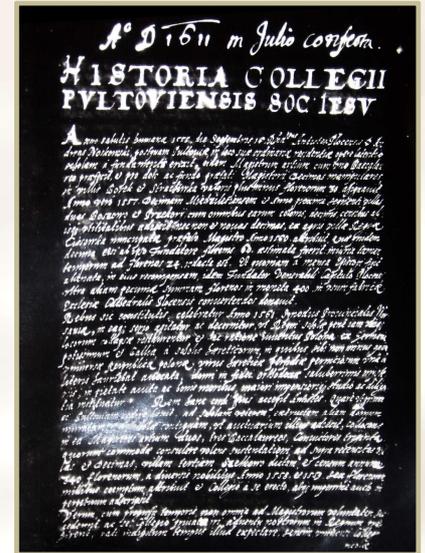

HISTORIA KOLEGIUM JEZUICKIEGO (2)

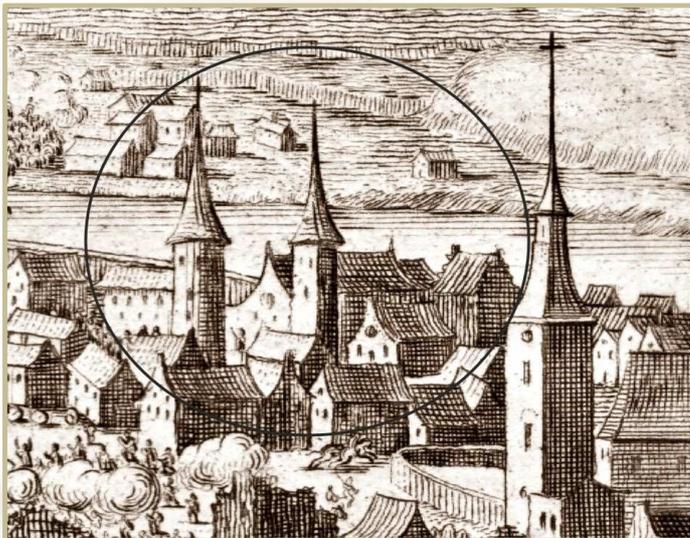
W 1593 r. w Pułtusku pracowało 19 jezuitów. W 1610 r. było ich już 30. W 1613 r. wybuchł pożar, który zniszczył miasto oraz kolegium z kościołem jezuitów. W ciągu 6 lat szkoła w pełni funkcjonowała od nowa, odbudowano także świątynię. W 1617 r. w kolegium pułtuskim uczyło się 700 uczniów. W 1645 r. wybuchł kolejny wielki pożar. Szkoła została szybko odbudowana i planowano nawet rozbudowę kompleksu. W 1647 r. liczba uczniów osiągnęła 900.

Najazd Szwedów w 1656 r. doprowadził do dewastacji dóbr jezuitów i niemal całkowitego zniszczenia budynków, opuszczonych przez zakonników i uczniów. W 1662 r. odnowiono budynek kolegium, a kolejne 2 lata poświęcono na odbudowę kościoła. Powiększono go przesuwając ściany.

Do pełni swej funkcjonalności szkoła powróciła w 1675 r., kiedy przywrócono naukę filozofii. Stan budynków jednak cały czas się pogarszał, kościół również popadał w ruinę. Dlatego w 1688 r. rozpoczęto budowę nowej świątyni pw. św.św. Piotra i Pawła. Dnia 24 sierpnia 1718 r. kościół został konsekrowany, jednak zakończenie budowy nastąpiło dopiero w 1764 r.

Historia kolegium jezuitów w Pułtusku z 1611 r. Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie. Zdjęcie: R. Lolo

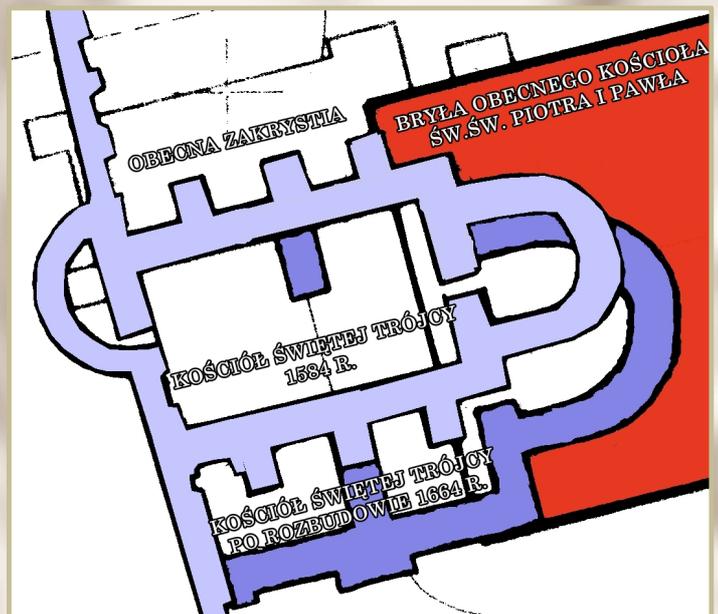
Budynki kościoła i kolegium na rycinie wg rys. Johanna Lithena z 1703 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Od połowy XVIII w. można obserwować stopniowy upadek szkoły, aż do kasaty zakonu jezuitów w 1773 r. Kolegium zostało rozwiązane, a na jego miejsce powstała szkoła pod nadzorem Komisji Edukacji Narodowej. Brakowało nauczycieli, więc 15 byłych jezuitów nauczano dalej. Jednak zakonnicy nie chcieli dostosować się do wytycznych KEN w programie nauczania, dlatego biskup Michał Jerzy Poniatowski przeniósł z Płocka zakon benedyktynów i od 1781 r. im powierzył dalsze prowadzenie szkoły.

W wyniku kolejnego pożaru w 1798 r. budynki szkoły spłonęły. Zgliszcza rozebrano, a w to miejsce w 1803 r. rozpoczęto budowę nowego, większego gmachu.

Kościół pw. św.św. Piotra i Pawła oraz gmach szkoły po 1803 r. Pomiar Józefa Górskiego z 1865 r. Źródło: A. K. F. Wołosz, M. Lewandowska, Pułtusk – miasto na wyspie, Warszawa 1989

Plan kościoła pw. Świętej Trójcy wpisany w miejski mur obronny. Rys. D. Stabrowska

NAWRÓCENIA

Pułtuscycy jezuita skupiali się nie tylko na oświacie, ale również wypełniali inne zadania przynależne swojemu zakonowi. Jednym z ważniejszych było krzewienie wiary katolickiej.

W 1585 r. pod wpływem jezuitów szlachcic, będący przez 40 lat aktywnym protestantem, wypowiadał się i nawrócił w kolegium pułtuskim.

KULT ŚWIĘTYCH

Jezuici propagowali kult świętych. W Pułtusku szczególną czią otaczano św. Kazimierza, św. Ignacego Loyolę, św. Franciszka Ksawerego, a także św. Stanisława Kostkę, który pochodził z Rostkowa na Mazowszu.

Św. Władysław I Węgierski na obrazie z ołtarza w kościele w Spiskiej Kapitule, 1478 r. Źródło: Wikimedia Commons

W 1584 r. królowa Anna Jagiellonka podarowała kościołowi pw. Świętej Trójcy relikwię w postaci głowy św. Władysława I Węgierskiego. W 1619 r. król Zygmunt III Waza wraz z królową Konstancją podarowali relikwie świętych męczennic Pelagii i Eugenii.

W 1635 r. w kościele znalazły się relikwiarze św. Władysława i św. Urszuli.

Św. Kazimierz na obrazie D. Schultza z 1670 r. Źródło: Wikimedia Commons

Św. Ignacy Loyola na karcie pocztowej z I poł. XX w. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Św. Eugenia Rzymska Źródło: Wikimedia Commons

Św. Pelagia z Antiochii na miniaturze w *Menologium Bazylego II*, ok. 985r. Źródło: Wikimedia Commons

Św. Urszula na poliptyku Carlo Crivellego w katedrze św. Emigdiusza w Ascoli Piceno. Źródło: Wikimedia Commons

Św. Franciszek Ksawery na obrazie z XVII w. Źródło: Wikimedia Commons

Św. Stanisław Kostka na rycinie wg obrazu François Bouchera. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

W roku szkolnym 1617/1618 nauczycielem odbywającym praktykę kleryczną w pułtuskim kolegium był Andrzej Bobola. Długo utrzymywał się mylny pogląd, że późniejszy święty urodził się pod Pułtuskiem. W rzeczywistości pochodzi z Małopolski. Obecnie relikwie św. Andrzeja Boboli znajdują się w kościele parafialnym pw. św. Józefa w Pułtusku.

Ołtarz św. Stanisława Kostki w nawie bocznej kolegiaty w Pułtusku. Zdjęcie: M. Żebrowska

Św. Andrzej Bobola na karcie pocztowej z I poł. XX w. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Relikwie św. Andrzeja Boboli w kościele pw. św. Józefa w Pułtusku. Zdjęcie: M. Żebrowska

STACJE MISYJNE

Jedną z form krzewienia wiary było zakładanie stacji misyjnych.

Kacice

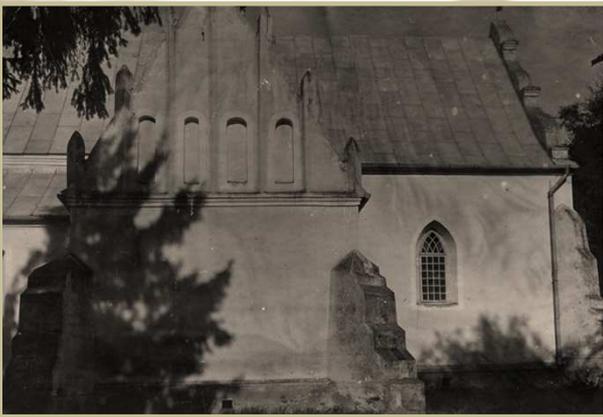
W 1565 r. biskup Andrzej Noskowski przeznaczył tę wieś na uposażenie kolegium. Misja stała, która tam powstała, pełniła też funkcję miejsca letniego wypoczynku dla nauczycieli z Pułtuska. Pierwszy murowany kościół powstał w 1606 r. Natomiast drugi, stojący do dzisiaj budowano w latach 1698-1699.

Nowa Wieś

Miejscowość również została nadana jezuitom w 1565 r. Od początku była misją stałą, w której najprawdopodobniej stała jedynie drewniana kaplica.

Szelków

Dochody z probostwa jezuita otrzymali w 1586 r. i od razu utworzyli tam stację misyjną. Po pożarze Pułtuska w 1645 r. do Szelkowa przeniesiono na krótko kurs filozofii. We wsi znajdował się stary drewniany kościół, który rozebrano i w latach 1710-1711 na jego miejscu zbudowano większy, również drewniany.

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Karniewie.
Zdjęcie ze zbiorów Mariana Kozickiego.

Mława

Misja w Mławie nie miała charakteru stałego. Od 1696 r. jezuita dojeżdżali tam licząc na założenie misji stałej, jednak małe uposażenie nie pozwoliło na to. W związku z tym misja przestała działać w 1720 r.

Żuromin

W 1719 r. pułtuskim jezuitom przekazano kościół w Żurominie wraz z mieszkaniem dla zakonników. Kilkanaście lat później otrzymali także plac, dom i ogród.

Rostkowo

W 1726 r. Rostkowo zostało zakupione przez rektora kolegium. W 1730 r. rozpoczęto organizowanie tam misji stałej. W 1744 r. ukończono budowę obszernej murowanej kaplicy. W 1756 r., kiedy zbudowano dom misyjny, jezuita zamieszkali w nim na stałe.

Przasnysz

Misja w Przasnyszu miała być misją dojazdową. Od 1746 r. przyjeżdżali do niej misjonarze z Rostkowa. Jednak po dwóch latach misję tę zlikwidowano.

Kościół pw. św. Stanisława Kostki w Kacicach.
Zdjęcie: M. Żebrowska

Karniewo

W 1647 r. zakon otrzymał prawo patronatu nad kościołem parafialnym. Niejasna sytuacja prawna uniemożliwiła regularne funkcjonowanie misji aż do 1711 r. Dopiero w XVIII w. wybudowano nowy kościół i plebanie, a od 1725 r. proboszcz Karniewa utrzymywał dwóch jezuitickich misjonarzy.

Strzegocin

Zaczątkiem stałej misji w Strzegocinie było osadzenie jezuitów w nowym drewnianym kościele wybudowanym ok. 1675 r. Z powodu bardzo skromnego uposażenia i braku perspektyw rozwoju jezuita wycofali się z niej w 1689 r.

Kościół pw. Świętej Trójcy w Żurominie.
Źródło: I. Charszewski, *Kościół i obraz cudowny Matki Boskiej w Żurominie*, Kielce 1904

TEATR JEZUICKI

Przygotowywanie przedstawień teatralnych przez uczniów pomagało jezuitom osiągać cele dydaktyczno-wychowawcze.

Pierwszym spektaklem teatru jezuickiego na ziemiach polskich był wystawiony w czerwcu 1566 r. z okazji Bożego Ciała przez uczniów pułtuskiego kolegium dialog o Najświętszym Sakramencie, dedykowany fundatorowi szkoły biskupowi Andrzejowi Noskowskiemu.

Od 1571 r. teatr zaczął działać regularnie. Wystawiano dramaty, dialogi i intermedia z okazji rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego oraz świąt religijnych. Starano się, by repertuar nawiązywał do realiów życia Mazowsza.

Przedstawienia były odgrywane w auli szkolnej lub na dziedzińcu kolegium, na rynku, na zamku i w kościele. Oglądali je uczniowie, rodzice i krewni, okoliczna szlachta, później również mieszczanie.

Autorami sztuk bywali zazwyczaj nauczyciele. Najbardziej popularnym był Marcin Łaszcz z Kalisza.

Świat się weseli, niebo się raduje,
Śmieją się tąki, ptastwo wyśpiewuje,
Wieże pułtuskie wierzchołkami drgają,
Tobie się, Wolski, wesota kłaniają.

Marcin Łaszcz, Dialog na cześć biskupa Piotra Dunin-Wolskiego

Żołnierz niejaki był z Pułtuska rodem,
Który z rodzinnej wyszedłszy krainy,
Za postronnego Marsa szedł powodem,
Przez wojenne się dobijając czyny
Sławy i szczęścia; jakoż owym chodem
Do wielkich bogactw doszedł tam godziny.

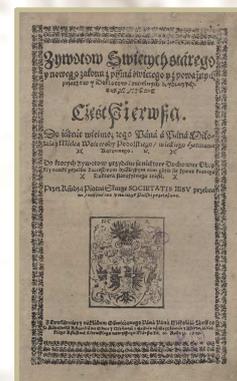
Piotr Kwiatkowski, Sztuka na podstawie prawdziwego zdarzenia z 15 maja 1618 r.

Przy kolegium działała bursa muzyczna, w której mieszkali ubodzy uczniowie. Tworzyli oni oprawę muzyczną przedstawień teatralnych i uroczystości. Bursa znajdowała się w drewnianym budynku naprzeciwko kolegium ufundowanym przez Pawła Kostkę – brata św. Stanisława.

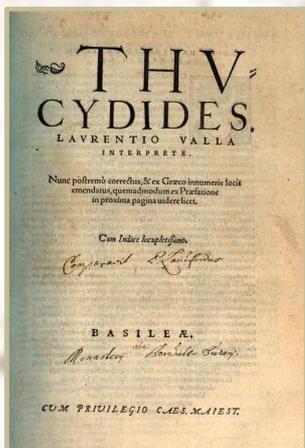
BIBLIOTEKA

Drzeworyty z dzieła Jakuba Wujka *Postilla catholica, to jest kazania na każdą niedzielę i każde święto przez cały rok*, cz. 1-2, Kraków 1584. Źródło: Tarnowska Biblioteka Cyfrowa

Pierwsze wydanie *Żywotów świętych Starego i Nowego Zakonu (...)* Piotra Skargi, Kraków 1579. Źródło: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa

Strona tytułowa *Wojny peloponeskiej* Tukidydesa, wydanej w Bazylei 1564 r. To wydanie znajdowało się w zbiorach biblioteki jezuickiej. Źródło: Google Books

Zaczątkiem biblioteki pułtuskiego kolegium był księgozbiór ofiarowany przez dziekana płockiego ks. Jana Głogowskiego w 1570 r.

Pomieszczenie biblioteki znajdowało się na pierwszym piętrze budynku. Książki były posegregowane tematycznie i opisane na grzbietach. Opiekunem biblioteki był prefekt mianowany przez przełożonego prowincji zakonnej.

Tematyka zbiorów dotyczyła głównie filozofii klasycznej, humanistyki łacińsko-polskiej, prawa, matematyki i historii. Pułtуска biblioteka była ceniona i często odwiedzana przez duchownych oraz oświeconą szlachtę.

W momencie kasaty Towarzystwa Jezusowego księgozbiór liczył ponad 5000 woluminów.

Strona tytułowa *Gramatyki języka łacińskiego* Manuela Alvaresa wydanej w 1572 r. Źródło: Google Books

SŁYNNI WYKŁADOWCY KOLEGIUM JEZUITÓW

STANISŁAW ROZDRAŻEWSKI (1540-1619)

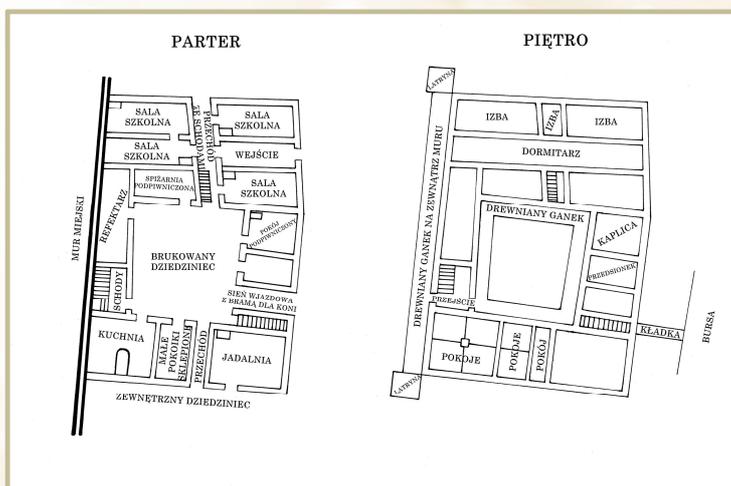
Urodził się w Krakowie, jako drugi syn kasztelana rogozińskiego Stanisława. Początkowo uczył się w domu rodzinnym, potem we Wrocławiu. Przez 6 lat służył jako paź kardynała lotaryńskiego Karola de Guise na dworze króla francuskiego Henryka II. Następnie został tam uczniem dworskiej szkoły rycerskiej.

Dnia 23 maja 1560 r. został przyjęty do nowicjatu i został drugim w historii jezuitą polskiej narodowości. Pod koniec 1564 r. wyjechał do Rzymu, gdzie przyjął święcenia kapłańskie.

Do Pułtuska przybył 15 grudnia 1565 r. i został pierwszym rektorem kolegium. Jako przełożony szkoły potrafił ściągnąć dobrych nauczycieli, dzięki czemu placówka osiągnęła wysoki poziom.

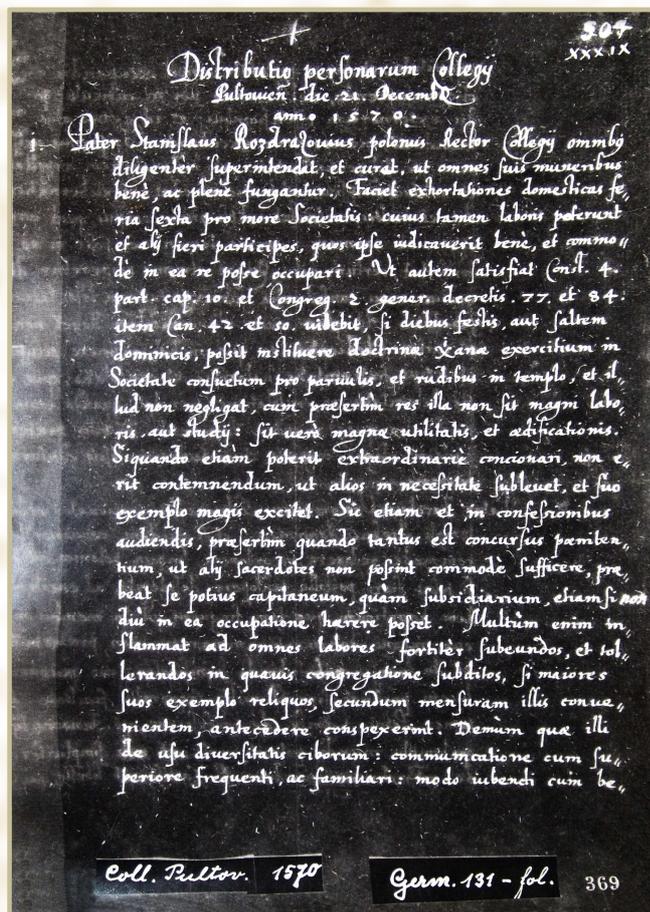
W 1568 r. sporządził dokładny opis budynków kolegium.

Będąc rektorem musiał zmagać się z przeciwnościami po śmierci biskupa Noskowskiego i w trakcie zarazy na przełomie lat 1571-1572.

Plan kolegium według opisu Stanisława Rozdrażewskiego z 1568 r.
Rys. M. Żebrowska na podstawie: J. Paszenda,
Budowle jezuickie w Polsce XVI-XVIII w., t. 2, Kraków 2000

Dnia 17 sierpnia 1572 r. zrezygnował ze stanowiska rektora i wyjechał do Wilna. Zmarł w Krakowie 27 marca 1619 r. Został pochowany dzień później pod wielkim ołtarzem kościoła pw. św. Barbary.

Coll. Pułt. 1570

Quem. 131 - fol. 369

Życiorys Stanisława Rozdrażewskiego spisany w 1570 r.
Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie.
Zdjęcie: R. Lolo

Wjeście do kościoła św. Barbary. Reprodukacja z albumu, *Klejnoty miasta Krakowa. Dwadzieścia cztery widoków w chromolitografiach podług oryginalnych akwarel Juliusza Kossaka i Stanisława Tondosa...*, Kraków 1886-1887.
Źródło: Małopolska Biblioteka Cyfrowa

SŁYNNI WYKŁADOWCY KOLEGIUM JEZUITÓW

JAKUB WUJEK (1541-1597)

Pochodził z Wągrowca pod Poznaniem z rodziny zamożnych posiadaczy ziemskich. Pierwsze nauki pobierał w klasztorze cystersów, następnie kształcił się na Śląsku i w Krakowie.

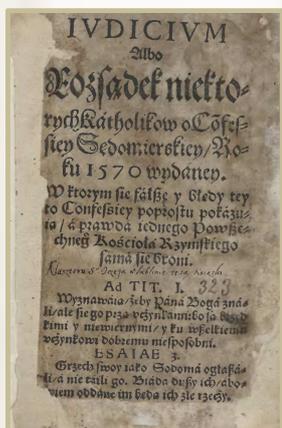
W 1559 r. zdobył stopień bakałarza sztuk i rozpoczął nauczanie.

Jako magister filozofii w 1565 r. wyjechał do Rzymu w celu odbycia nowicjatu. Dnia 8 grudnia 1565 r. złożył pierwsze śluby i przeniósł się na studia teologiczne.

We wrześniu 1567 r. wrócił do Polski i uzyskał tytuł magistra sztuk i bakałarza teologii.

Portret Jakuba Wujka. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku. Zdjęcie: O. Chelstowska

Podczas pobytu w Pułtusku napisał i wydał *Iudicium albo rozsądek* i wydał *Iudicium albo rozsądek* niektórych katolików o *Confessio sedemierskiej*, roku 1570. Źródło: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa

Innym ważnym dziełem i pracą autorską jest: *Postilla catholica*, to jest kazania na każdą niedzielę i każde święto przez cały rok, cz. 1-2, Kraków 1573. Źródło: Tarnowska Biblioteka Cyfrowa

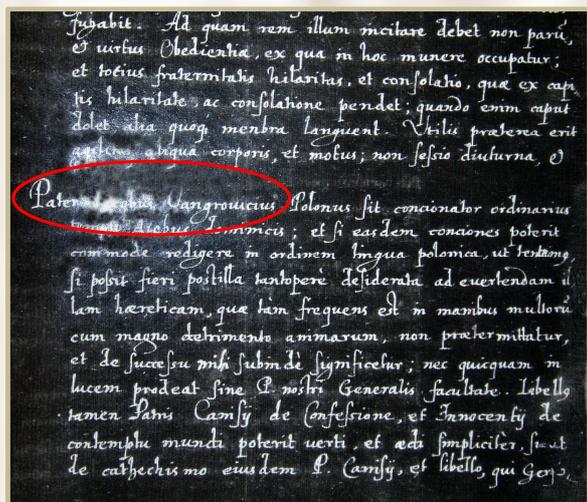

Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu (...) przez D. Jakuba Wujka z Wągrowca, teologa Societatis Iesv, Kraków 1599. Źródło: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa

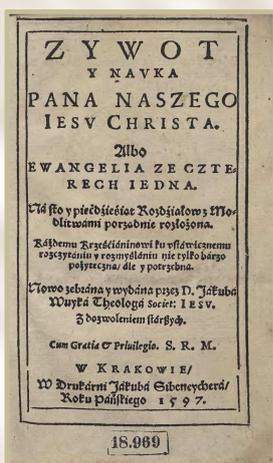
Do Pułtuska przyjechał 25 listopada 1567 r. jako nauczyciel retoryki i katechizmu. Pod koniec 1568 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Zaczął wygłaszać kazania w kolegiacie, a także objął stanowisko wicerektora i prokuratora kolegium.

Dnia 20 grudnia 1570 r. został promowany na doktora teologii.

W Pułtusku powstały pierwsze prace pisarskie Wujka, m.in. tłumaczenie *Katechizmu* Piotra Kanizjusza, wydane w Krakowie w 1570 r.

Zyciorys Jakuba Wujka. Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie. Zdjęcie: R. Lolo

Ostatnie dzieło, nad którym pracował do śmierci: *Żywot i nauka Pana Naszego Iesv Christa*, Kraków 1597. Źródło: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa

W 1571 r. wyjechał do Poznania, gdzie został przełożonym nowego kolegium jezuickiego. Po 7 latach został rektorem kolegium w Wilnie. Zmarł w Krakowie 27 lipca 1597 r., gdzie został pochowany w podziemiach kościoła pw. św. Barbary.

Przez ostatnie 14 lat życia zajmował się zleconą przez władze zakonu jezuickiego pracą nad przekładem Pisma Świętego na język polski. Było to jego największe przedsięwzięcie naukowe, które stanowi ogromny wkład do historii literatury polskiej. Pismo Święte w przekładzie Jakuba Wujka zostało w całości wydane już po śmierci tłumacza w 1599 r. w Krakowie.

SŁYNNI WYKŁADOWCY KOLEGIUM JEZUITÓW

PIOTR SKARGA (1536-1612)

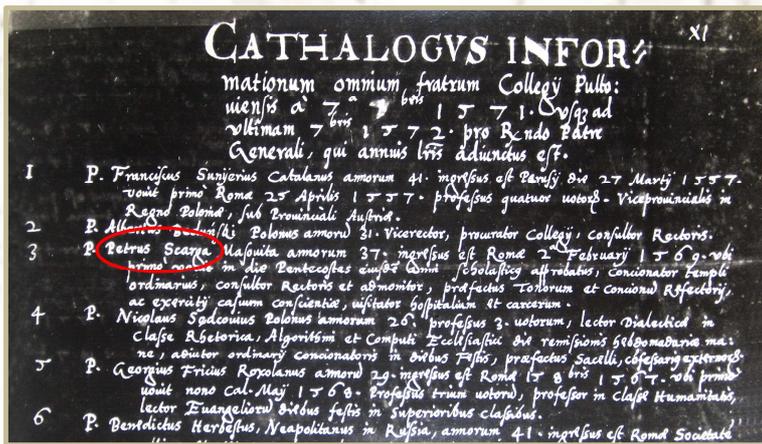
Urodził się 2 lutego na folwarczku na północ od Grójca. Skończył szkołę parafialną w Grójcu, następnie wydział filozoficzny na Akademii Krakowskiej i otrzymał tytuł bakałarza. W 1555 r. został przełożonym szkoły parafialnej przy kolegiacie św. Jana w Warszawie.

W 1560 r. wyjechał na 2 lata do Wiednia. W 1564 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Zyskał rozgłos jako kaznodzieja katedralny. W 1565 r. został kanclerzem kapituły lwowskiej, a rok później kapelanem nadwornym Jana Krzysztofa Tarnowskiego. Dnia 2 lutego 1569 r. rozpoczął w Rzymie nowicjat u jezuitów.

W 1571 r. wrócił do kraju i objął stanowisko nauczyciela i kaznodziei w kolegium w Pułtusku. Pracował tu ponad 2 lata, jednak nie wspominał dobrze tego pobytu.

Piotr Skarga na drzeworycie z „Tygodnika Ilustrowanego”, nr 187 z 1863 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

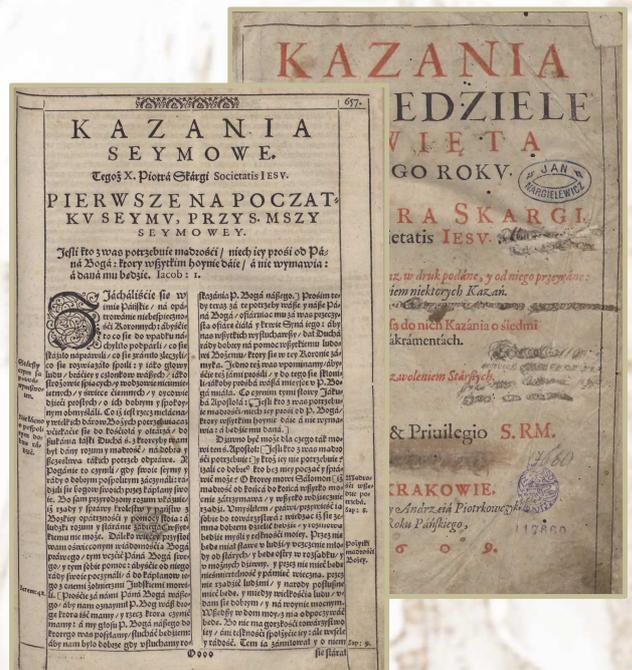

Lista zakonników kolegium jezuitckiego w Pułtusku z 1571 r. Pod numerem 3. figuruje nazwisko Skargi. Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie. Zdjęcie: R. Lolo

W 1573 r. wyjechał do Wilna i został wicerektorem tamtejszego kolegium, następnie rektorem po przekształceniu go w akademię. W 1579 r. opublikował *Żywoły świętych Starogo i Nowego Zakonu (...)* Towarzyszył królowi Stefanowi Batoremu w oblężeniu Połocka w 1579 r. W 1584 r. na własną prośbę został przeniesiony do Krakowa i mianowany przełożonym domu zakonnego św. Barbary. Tam założył Bractwo Miłosierdzia zajmujące się pomocą dla ubogich.

W 1588 r. został królewskim kaznodzieją, a 10 lat później przeniósł się z królem do Warszawy. W 1597 r. wydał *Kazania sejmowe* w zbiorze *Kazania na niedziele i święta (...)* Aktywnie uczestniczył w życiu religijnym i politycznym państwa.

Zmarł 27 września 1612 r. Pochowano go dzień później w jezuitskim kościele pw. św.św. Piotra i Pawła w Krakowie.

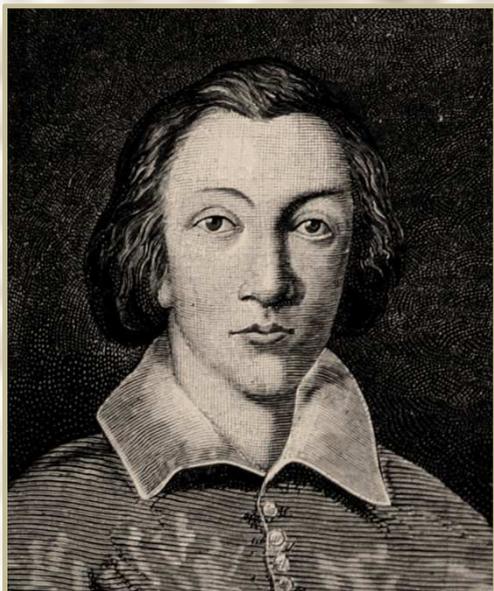

Pierwsza strona *Kazań sejmowych*, w: *Kazania na Niedziele i Święta całego Roku X. Piotra Skargi (...)* Znowu od niego przyrządane z przydaniem kilku *Kazań Sejmowych*, Kraków 1609 (1597). Źródło: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa

SŁYNNI ABSOLWENCI KOLEGIUM JEZUITÓW

Andrzej Batory w młodym wieku na drzeworycie B. Puca.
Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

ANDRZEJ BATORY (1563-1599)

Bratanek króla Stefana Batorego, uczył się w kolegium jezuickim w latach 1578-1583, co nadało rozgłos placówce. Król przygotowywał go na swojego następcę, jednak ten wybrał stan duchowny i ostatecznie został kardynałem.

Jerzy Ossoliński na rycinie z „Tygodnika Ilustrowanego”,
nr 88 z 1861 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

JERZY OSSOLIŃSKI (1595-1650)

Kanclerz wielki koronny, wybitny dyplomata, autor pamiętnika. W Pułtusku uczył się w latach 1604-1606, podczas których ukończył dwie pierwsze klasy: infimy i gramatyki otrzymując promocję do syntaksy. Przerwał naukę i opuścił kolegium z powodu panującej zarazy. W tym czasie należał do stworzonej przez jezuitów Kongregacji Najświętszej Marii Panny, stowarzyszenia dla świeckich krzewiącego kult maryjny.

1604. (...) Mnie zaś do Połtowska na nauki postano i takem ten rok w infimie u ojców jezuitów strawieł. – Od tego roku jestem in congregatione Beatissime Virginis. (...)

1606. (...) Jam też dla powietrza z Połtowska wyjechać i nauki opuścić musiał, wzięwszy pierwsze praemium z gramatyki do syntaxim.

J. Ossoliński, *Pamiętnik*, oprac. W. Czaplinski, Warszawa 1976, s. 31-32

JAN KAZIMIERZ DENHOFF (1649-1697)

Syn chrzestny króla Jana II Kazimierza, kardynał, rezydent polski w Rzymie za czasów króla Jana III, autor dzieł teologicznych. W Pułtusku odebrał podstawy edukacji.

Jan Kazimierz Denhoff na obrazie z 1687 r.
Źródło: Wikimedia Commons

SŁYNNI ABSOLWENCI KOLEGIUM JEZUITÓW

MACIEJ KAZIMIERZ SARBIEWSKI (1595-1640)

Maciej Kazimierz Sarbiewski na drzeworycie z „Tygodnika Ilustrowanego”, nr 171 z 1863 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

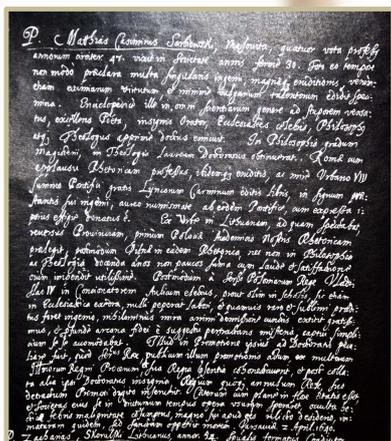
Jezuita, wybitny poeta tworzący w języku łacińskim, kaznodzieja króla Władysława IV. Pochodził z Sarbiewa koło Płońska. W kolegium uczył się w latach 1607-1612. W 1623 r. został uhonorowany najważniejszą ówczesną nagrodą literacką – laurem poetyckim od papieża Urbana VIII.

Maciej Kazimierz Sarbiewski na medziorycie z Katalogu portretów osobistych polskich i obcych w Polsce działających, pocz. XIX w. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Pomnik Macieja Kazimierza Sarbiewskiego z kościoła popijarskiego w Warszawie na drzeworycie z „Tygodnika Ilustrowanego” nr 289/1501 z 1888 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Nekrolog Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Zbiory Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie. Zdjęcie: R. Lolo

Ad Narviam Do Narwi

Nad brzegiem niegdyś jako młody chłopiec pierwszą układał piosenkę

W róz białych wieńce cichutko skroń chowa,
Lrysów skryta i fijołków wałem,
Zasypia słodko ta chwila tęczowa,
W której pieśń pierwszą na lutni zagrałem,
Kiedy, beztroski jeszcze, chłopiec młody,
Nad pięknym brzegiem bawiłem się Narwi.
Odtąd urokiem słonecznej pogody
Dni moje kwitną, brzask odtąd mi barwi
Lirenki struny złotem, bojów więcej
Nie sławi ona, ni szczęka Gradywa,
Lecz miłe, pełne prostoty dziecięcej
Rozrywki, w jakie wieś cicha opływa,
Róż kępy, świeżę osrebrzone rosą,
Albo fijołki, albo szmer radosny
Fal Wilii, które po piasku się niosą,
Albo wietrzyka szum wśród pierwszej wiosny.
Narwio, nad którą niegdyś, chłopiec mały,
Biegałem, lutnią wielbiąc fal twych głębie,
Przyjm, proszę, ostrym kolcem dla twej chwały
Wiersz, wyrzeźbiony na zielonym dębie:
„Niech Narzew, której brzeg wieńczy Apolin
Wraz z Pierydami umiłował z dawna,
Wstawiają fioleły wśród zacisznych dolin,
W panieńskich chórach niechaj będzie sławna!”
Gdy ta piosenka moja w czerstwej korze
Krzepkiego dębu lśnić będzie wycięta,
Wnet jej chłopaczki nauczą się hoże
I pełne wdzięku wstydlive dziewczęta.
W rocznicę tego dnia, w jasne zaranie,
Gdy będą dzieci w tych stronach zbierały
Gwiazdeczki miki, tęczące światłanie
I ogniem lśniące bursztynu kryształę,
Na przemian piosnkę tę w pienu wesoleń
Zanucą chłopcy z dziewczętami społem.

Droga rzymska (w. 11-29)

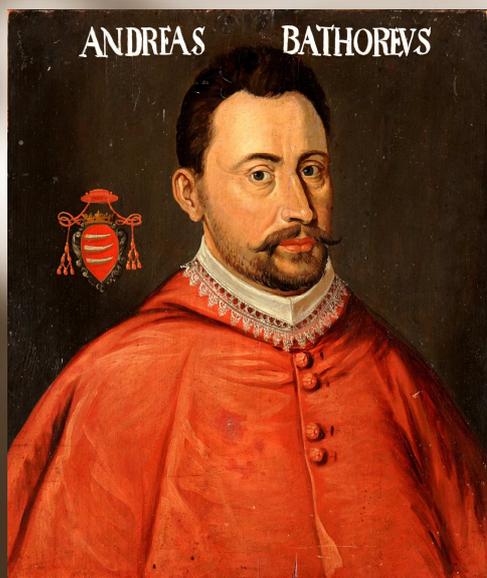
Gdy wreszcie w kraj, gdzie hasa swobodnie Akwilon,
Szczęśliwie na ojczyście dostaniesz się łany,
Zielone się przed tobą snuć zaczną płaszczyzny,
Biegnącego w dal wzroku gór pasmo nie wstrzyma
I modrą wstęgę Wisły przepasan łan żyzny
Milsze drogi przed twymi roztoczy oczyma.
Kiedy zamki sarmackie w szybkim miniesz pędzie,
Wśród niw, gdzie wdzięcznej Narwi żywa fala pluska,
Pieryjskiej Muzy patac przystanią ci będzie,
Słynnego z tylu nauk liceum Pułtuska.
Oznajmij druhom miłym, jak do Lacjum ziemi
Doszedłem, gdzie łan bujna winorośl przystraja,
Lecz najpierw Ojców słowy powitaj wdzięcznymi
I po trzykroć drogiego pozdrów Mikołaja,
Podróży mej przygody i znojne ciężary
Przedstawisz, jak Kastalii wdzięczna każe mowa...

M. K. Sarbiewski, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, tłum. ks. T. Karyłowski SJ, oprac. M. Korolko, J. Okoń, Warszawa 1980

SŁYNNI GOŚCIE KOLEGIUM JEZUITÓW

1584

królowa Anna Jagiellonka

– przekazanie jezuitom relikwii:
głowy św. Władysława I, króla
węgierskiego

1585

kardynał Andrzej Batory

1590

król Zygmunt III Waza

– przedstawienie teatru
szkolnego

1619

**król Zygmunt III Waza
i królowa Konstancja**

– uroczysta instalacja relikwii
św. męczennic Pelagii i Eugenii
w kościele jezuitów w Pułtusku

1634

król Władysław IV Waza

– ofiarowanie jezuitom hermy
na relikwie św. Władysława
i św. Urszuli

1704

król August II Mocny

Źródło reprodukcji: Wikimedia Commons

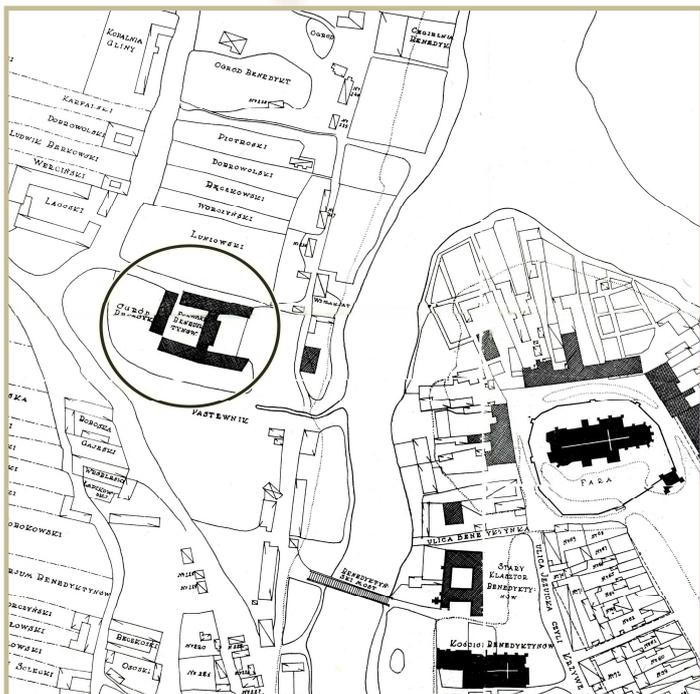

BENEDYKTYNI W PUŁTUSKU

Benedyktyni przybyli do Pułtuska w 1781 r. z Płocka.

W wyniku umowy z biskupem Michałem Jerzym Poniatowskim otrzymali kościół i budynki kolegium po kasacie Towarzystwa Jezusowego oraz folwark Podgórze jako uposażenie na utrzymanie szkoły.

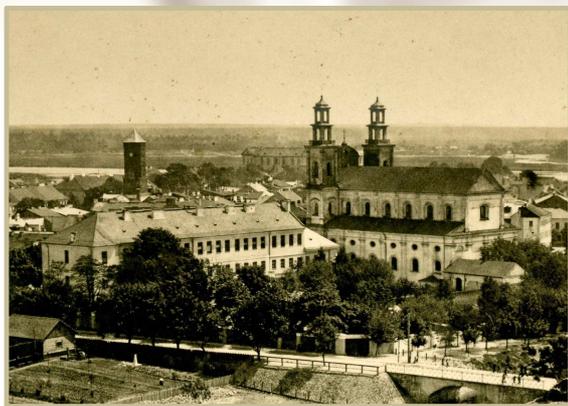
Folwark Podgórze na planie Pułtuska z 1803 r.
Plan w: Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu, red. nac. A. Gieysztor, t. 3, Pułtusk 1997

W 1798 r. wybuchł pożar, który zniszczył budynki kolegium. Przez 7 lat nauczano i mieszkało w prowizorycznie zadaszonych ruinach. W 1803 r. ruszyła budowa nowego klasztoru. Zakończono ją w 1819 r., jednak prace wykończeniowe trwały do 1825 r. Budynek był jednopiętrowy połączony korytarzem z kościołem. Dopiero przed I wojną światową podwyższono go o jedno piętro.

Plan sytuacyjny kompleksu benedyktyńskiego z 1865 r. Zbiory Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku, Archiwum konwentu płocko-pułtuskiego benedyktynów, sygn. 378

Benedyktyni prowadzili szkołę do 1833 r., jednak nadal mieszkali w południowym skrzydle klasztoru. Uniknęli kasaty w 1819 r. i od 1834 r. pozostali ostatnim konwentem benedyktyńskim na ziemiach ostatnim konwentem benedyktyńskim na ziemiach polskich. Dopiero upadek powstania styczniowego spowodował likwidację klasztoru w 1864 r.

Fragment panoramy Pułtuska z kościołem pw. św.św. Piotra i Pawła oraz budynkiem szkoły podwyższonym o jedno piętro na karcie pocztowej sprzed 1914 r. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Fasada kościoła pw. św.św. Piotra i Pawła na niemieckiej karcie pocztowej z okresu II wojny św. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

Kościół pw. św.św. Piotra i Pawła od strony kanału na niemieckiej karcie pocztowej z okresu II wojny św. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

Dokumentacja fotograficzna badań. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku. Zdjęcia: W. Pela

Prace archeologiczne mające na celu zbadanie reliktów kolegium jezuickiego i kościoła pw. Świętej Trójcy prowadzone były w latach 1980-1983 i 1985. Kierownikiem badań był archeolog Włodzimierz Pela.

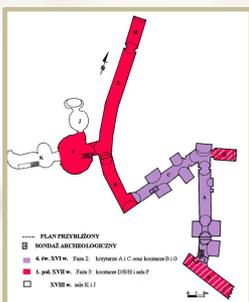
Ponowne badania na miejscu kolegium jezuickiego odbyły się w 2007 roku. Kierowała nimi archeolog Marzenna Kasprzycka.

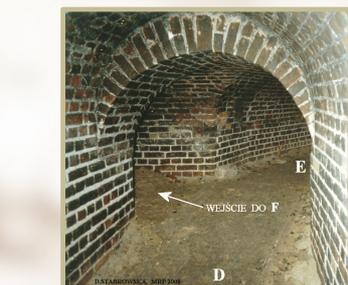
Dokumentacja fotograficzna badań. Zbiory Muzeum Regionalnego w Pułtusku. Zdjęcia: R. Cędrowski

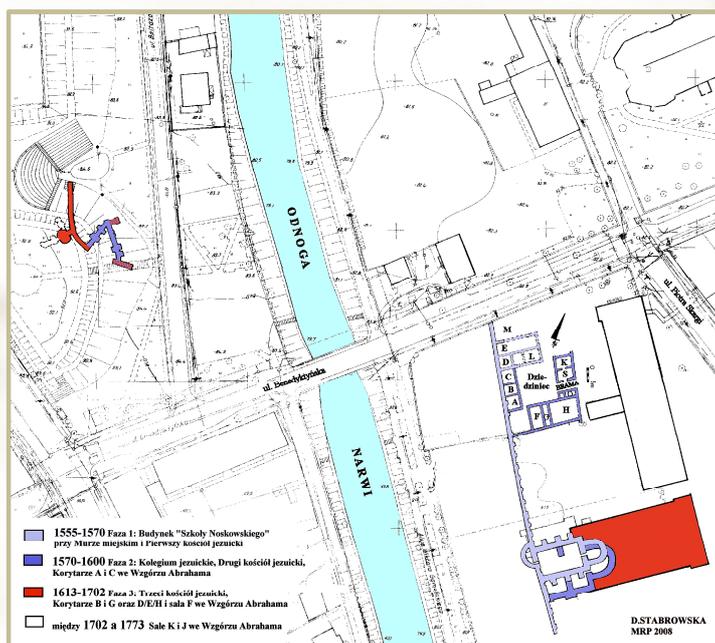
W październiku 1996 r. został przeprowadzony rekonesans piwnic jezuickich znajdujących się wewnątrz Wzgórza Abrahama, którym kierowała archeolog Dorota Stabrowska z Muzeum Regionalnego w Pułtusku.

Plan piwnic jezuickich. Rys. D. Stabrowska

Zdjęcia wykonane podczas rekonesansu przez D. Stabrowską

Plan kompleksu jezuickiego z zaznaczeniem faz rozbudowy. Rys. D. Stabrowska

Wystawa

„Jezuici w Pułtusk i ich dziedzictwo”

została przygotowana w ramach obchodów

450-lecia przybycia jezuitów do Pułtusk

zorganizowanych 16 września 2016 roku przez:

Burmistrza Miasta Pułtusk

Rzymskokatolicką Parafię św. Jana Pawła II w Pułtusk

Akademię Humanistyczną im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk

pod honorowym patronatem

Biskupa Płockiego Piotra Libery

Organizatorami wystawy są:

Burmistrz Miasta Pułtusk

Muzeum Regionalne w Pułtusk

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusk

Komisarz wystawy: **Monika Żebrowska**

Do przygotowania wystawy wykorzystano zbiory:

Muzeum Regionalnego w Pułtusk

Archiwum Państwowego w Warszawie Oddział w Pułtusk

Parafii pw. św. Jana Pawła II w Pułtusk

Parafii pw. św. Mateusza w Pułtusk

Parafii pw. św. Józefa w Pułtusk

Biblioteki Naukowej Księża Jezuitów w Krakowie

Archiwum Diecezjalnego w Płocku

Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej

Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej

Tarnowskiej Biblioteki Cyfrowej

Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej

Mariana Kozickiego

Wikimedia Commons

Google Books

Organizatorzy pragną podziękować za pomoc w przygotowaniu wystawy:

dr. Radosławowi Lolo

ks. kan. Wiesławowi Koskowi

ks. kan. Józefowi Gawlikowi

ks. Sławomirowi Andrzejowi Stefańskiemu

